

REALITATEA SI IMAGINAȚIA.

Geo Savulescu

Ce este realitatea? Iată o întrebare care nu are un răspuns ușor de dat.

Realitatea este un cuvânt de care avem nevoie. *Realitatea* ar însema, într-o primă aproximatie, conform cu experiența noastră repetată, ceea ce *este*, ceea ce ne inconjoară, ceea ce poate fi văzut, pipăit, apropiat noua de organele noastre de simț. Realitatea ar putea fi asemuită, mai corect, cu un portret făcut de un pictor, cu portretele făcute de pictori. Unele sunt destul de asemanatoare, cum sunt cele făcute în renaștere, în altele te încântă felul cum pictorul a redat persoana, cum este portretul doctorului Gachet al lui van Gogh, iar uneori trebuie să faci un oarecare efort ca să recunoști originalul, ca în portretele făcute de Braque sau de Picasso.

Dacă realitatea ar fi originalul, modelul, ce fel de realitate sunt copiile făcute în mintea noastră prin care noi refacem realitatea? Cred că, oricum le-am imagina, sunt destul de aproape (diverse apropieri și departări). De aceia gânditorii, încă din antichitate și până în zilele noastre, dau tot felul de definiții ale realității ca o corespondență, *adevărul corespondență*. Dacă spun și scriu “ în fața mea sunt două mere roșii”, numai și numai dacă în fața mea sunt două mere roșii, am construit o propoziție a *adevărului corespondență* în accepția lui Tarski.

Vedem ca pe nesimțite *adevărul* s-a introdus în discursul despre realitate. Este adevărat...dacă și numai dacă.....corespondența există. Între ce? Între ceia ce vedem și ceia ce este în fapt. Realitatea? care este ea? Ceia ce vedem sau ce este în fapt? Unii ar vrea sa spună că realitatea este ceia ce este în afara noastră numai că accesul la ea este numai prin simțuri. Alții vor susține că numai ce ne este dat prin simțuri poate fi adevărat pentru că ceia ce este nu știm decât prin simțuri, și asta nu trebuie să aibă o explicație prea elaborată. *Lucrul în sine* nu poate fi cunoscut, ne spune Kant. Indiferent ce parte am lua trebuie sa folosim si *adevărul* nu numai *realitatea*. Există, oare, o legătura ascunsă între realitate si adevăr? S-ar părea că da! Atunci, *imaginația, visul*, sunt ele false? Sunt ele neadevărate?

Să vedem ce ar însemna imaginația și visul. Ambele sunt activități ale creierului nostru. Desigur că sunt mai multe feluri de a imagina și să nu mai vorbim ce stufos poate fi un vis. Imaginația este ca și când am vedea ceia ce gândim. Îți poți imagina o călătorie în Africa, o casă de vis, o întâlnire cu iubita sau o nouă teoremă. Este ca și când toate simțurile, dar mai ales văzul, îți fac aievea gândurile. Poate că este una din cele mai frumoase activități umane. Noul, descoperirile, arta, n-ar fi fost posibile fără de imaginație. Cred că animalele nu au imaginație sau ea este foarte redusă fiind legată de principala lor activitate, nevoia de subsistență pentru a exista. Poate doar animalele ce sunt îndrăgite de om și stau mult aproape de el să-și poată imagina, spre exemplu, că sunt mângâiate. Se poate spune că fără imaginație noi n-am fi fost oameni. Evoluția înseamnă imaginație, lipsa de imaginație e stagnare. Este adevărat că și distrugerile înseamnă imaginație, războiul și toate ororile lui, terorismul, n-ar putea fi făcute decât de oameni cu o imaginație bogată. Minunile antichității, piramidele, sfînxul, templele, catedralele gotice, bisericile pictate în exterior din Bucovina, în general, pictura, muzica, dansul, nimic din toate acestea n-ar fi fost fără imaginație. Știința și tehnologia n-ar fi existat. Nimic din ce avem n-ar fi existat fără imaginație. Putem oare afirma că imaginația nu este ceva real? Chiar și imaginația bolnavă sau trăirea în exces într-o lume imaginară sunt reale. Bolile minții sunt o realitate. Atunci despre ce realitate putem spune că

este adevărată? Cea din mintea noastră sau cea din afara noastră (pe care nu o putem cunoaște decât tot prin mintea noastră)?

Dar visul care este de multe ori dat ca exemplu ca opus realității. Ce este visul? O activitate, uneori semiconștientă a minții noastre, a creierului nostru, și care se produce de obicei în somn. Atunci când visăm cu ochii deschiși suntem, de fapt, mai aproape de ceea ce numim imaginație. Descartes ne povestește că nucleul întregii sale filosofii i-a venit, i s-a arătat, în vis. Este acea visare pe care oamenii o făceau stând bine imfofoliți într-un fotoliu în fața focului. Nu mai știai dacă ai adormit și ai visat sau ai gândit fascinat, încântat, de luminile jucăușe ale focului. Euler se trezea dimineața cu probleme rezolvate, “nuit porte conseil” spun frațujii. Nu este deloc ușor să separăm *realitatea* de cea ce numim *imaginație* și *vis*. În orice caz, visul și realitatea sunt folosite, în vorbirea curentă, în opoziție. Cea ce este vis nu poate fi realitate și invers. Imaginația, tot în folosirea curentă, este undeva intermediar între vis și realitate. Visul, sau visarea, par uneori realitate. Cred că este destul de greu să extragem din cuvinte înțelepciunea cea de pe urmă pentru că există, cu siguranță, mai multe feluri de a folosi un cuvânt. Cred că această folosință multiplă a aceluiași cuvânt este o necesitate pentru diferitele grupe de oameni, pentru diferitele preocupări sau meserii. De aceea dicționarele sunt foarte dificil de construit și au totdeauna lipsuri.

Heidegger a vrut să extragă din cuvânt toată încărcătura lui de gândire. A realizat studii minunate folodindu-se de elină ca de o limbă originală. Platon, în Cratylus, ne atrage atenția că în vechea limbă, care nici nu știm dacă era elina originală sau o altă limbă ca origine (pentru ce vrem să spunem important este că o limba antică, elina, consemnează așa ceva), sunt multe cuvinte a căror înțeles grecii nu-l mai știau (cu 400 de ani înainte de Chiritos). Este foarte greu să te sprijini pe cuvinte și să extragi vechea înțelepciune din ele cu toate că ele sunt singurul nostru sprijin într-o comunicare care poate să nu fie univocă, dar asta este cu atât mai frumos. O anumită ambiguitate în folosirea cuvintelor le dă farmec chiar dacă deschide și poarta neînțelegerii sau a situațiilor comice. Ce bine că limba nu se lasă matematizată! Poate că în aceasta este și frumusețea limbajului natural că un cuvânt nu este un număr. Cum spunea Platon (subliniat și de Constantin Noica), “limba însăși este...zeul Pan în persoană, pe jumătate rațiune pe jumătate sălbaticieune.”

Multe volume s-au scris despre realitate, imaginație, adevăr și vis. Aș vrea să găsesc o felie care să-mi permită să spun ce mă interesează și care nu a fost prea mult bătătorită. Dacă voi reuși îmi veți fi voi martori.

Poate că apriorismul a însemnat o primă încercare de a spune ceva nou în cunoaștere. Este vorba de un filon al gândirii care pleacă de la Platon și se continuă cu Descartes, Leibnitz și Kant. Sunt gânditori pentru care ideile înăscute sunt un bun al nostru. Locke și Hume se opun acestui punct de vedere. Locke susține că la naștere creierul nostru este “tabula rasa” și că toate cunoștințele noastre se capătă prin experiență, prin învățare.

Îmi cer scuze dacă voi face un salt până la Kant, trecând peste gânditori importanți, pentru că el este cel care a introdus a priorismul în filosofie. Să vedem cam ce au fost *Categoriile* pentru acest gânditor? “...de aceea ele se numesc concepte pure ale înțelegerii (folosesc *înțelegere* și nu *intelect* deoarece sunt de părere că termenul intelect nu are un denotat clar, ca termen filosofic, în limba română), care se raportează a priori la obiecte...” (Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, Ed. Științifică., 1969, p. 110). Kant era de părere că puritatea rațiunii, adică ceea ce avem noi în mintea noastră fără un alt ajutor exterior nouă, sunt tocmai aceste categorii care, împreună cu diversul percepțiilor realizează o sinteză, o unitate,

înțelegând ceea ce ne înconjoară. Această sinteză, această înțelegere, este tot un concept pur al minții noastre pe care noi îl numim *realitate*. Primele 3 categorii din tabela categoriilor kantiene sunt: *Unitate*, *Multiplitate*, *Totalitate*. Este evident că toate conceptele, toate ființele și toate obiectele pe care le percepem, sunt modelate, înțelese, cu ajutorul acestor categorii. Următoarele categorii sunt cele de *Realitate*, *Negație*, *Limitatie*. Realitatea, la care iarăși am ajuns, o găsim în jurul nostru, dar ea este numai în capul fiecăruia dintre noi și la toți. Aici voi insista.

Alegerea categoriilor filosofice este ceva mai greu de explicat sau de susținut. Platon a vorbit, și nu foarte explicit, de puține categorii. Aristotel a propus inițial 10 categorii. Sigur că numărul rotund, decada, a jucat probabil un rol în această alegere. Mai târziu a mai adăugat alte 5 categorii. Kant a propus 12 împărțindu-le în grupe de 3 categorii. Poate că și la el schema spațială ca și numărul au jucat un rol. Kant a refuzat una din categoriile importante propuse de Aristotel, pe cea de *mișcare*, de deplasare. Un refuz curios. Mai sunt și alte propuneri cu un număr mai mare de categorii. Constantin Noica ne arată că până acum au fost propuse cam 32 de categorii. Lucian Blaga propune și un dublet categorial al inconștientului ceea ce mărește și mai mult numărul categoriilor. Nu cred că se poate ajunge la un consens privind tabelul categoriilor necesare pentru a înțelege lumea. Poate că nici nu este important. Individulizarea minții omenești lasă liberă variabilitatea părerilor. Important este că foarte mulți gânditori, dintre cei mai credibili, au ajuns la concluzia că avem nevoie de unele idei, pe care le numim concepte, și care pot fi înnăscute, mai corect spus sunt *a priori*.

În lumea instinctelor toate acestea sar în ochi. Uneori instinctele, cum sunt cele de apărare, de foame sau cel sexual, ne oferă comportamente complexe sau aproape de necrezut. Antilopa africană Gnu naște în savană. Aici sunt multe pericole pentru un animal ierbivor ce stă culcat în iarbă și nu se poate apăra prin fugă. Mama Gnu naște cu o viteză incredibilă, în câteva minute, iar puiul, nou născutul, are nevoie de aproximativ 10 minute, după ce e născut, ca să se pună pe picioare și să înceapă să fugă împreună cu mama sa și cu hoarda. Crabii de uscat din insulele pacificului (insulele Christmas) se dezvoltă în apele mici din jurul insulei din ouăle depuse de mamele crab. Când puii de crab sunt destul de dezvoltați ca să poată merge pe piciorușele lor invadează plaja, venind din ocean, și toți aleargă spre pădure. Cei ce scapă de pescăruși, sunt salvați și se vor putea dezvolta în continuare. Nu mai vorbim despre instinctul păsărilor migratoare. Aceste comportamente limită și, după cum spuneam destul de complicate, nu ar putea fi posibile fără anumite „depozite”, fără anumite „cunoștințe” cu care animalele și noi, oamenii, ne naștem.

Faptul că avem un bagaj de cunoștințe, sau de structuri-scheme de cunoștințe, cu care venim în această lume, cu care putem cunoaște lumea ce ne înconjoară este cheia înțelegerii a ce înseamnă, pentru noi, pentru fiecare din noi, *realitatea*. Lumea exterioară, existentul, ceea ce există, ne influențează simțurile din cea mai fragedă copilărie. Noi, încetul cu încetul, folosind ceea ce numim *experiența*, ne recreem în mintea noastră această realitate cu ajutorul *categoriilor înțelegerii*. Asta nu înseamnă că realitatea, ca ceva ce este independent de noi, nu există. Ea este, dar pentru noi va fi numai după ce trece prin mintea noastră, a fiecăruia.

Cred că am înțeles că *realitatea* este o sinteză, cam așa cum a spus Immanuel Kant, a minții noastre, a creierului nostru, o sinteză individuală care ne permite să înțelegem lumea înconjurătoare. Asta nu înseamnă că mai mulți nu pot avea aceeași „imagine” a realității. Înseamnă altceva. Având aceeași imagine a realității putem să avem, fiecare din noi, mici sau mai mari diferențe în a cunoaște aceeași realitate. Doi oameni pot vedea un câțel dar, fiind același câțel, fiecare îl poate vedea altfel. Știu că este vorba de un câine, de unul alb cu pete

negre, numai că unul poate fi iubitor de câini și altul sperios. Fiecare, văzând același câine îl vede altfel. Da! Chiar așa! Dacă fiecare din noi are o imagine diferită, cu puțin sau mai mult, asta nu înseamnă, după cum am spus, că nu există un câine în fața noastră. Înseamnă cu totul altceva. Acel câine este real, există acolo. Numai că imaginea pe care ne-o formăm, imagine vizuală, auditivă, senzorială ca să vorbim în general, poate fi diferită de la un om la altul. Realitatea fiind aceeași poate fi și diferită.

Situația asta ce poate părea bizară este întărită, ca structură a funcțiilor minții noastre, de punctul de vedere al lui Lucian Blaga. El ne propune, pe lângă categoriile înțelegerii, ce sunt folosite de cele mai multe ori conștient sau la limita dintre conștient și inconștient, și niște categorii ale inconștientului care pot și ele ajuta la individualizarea persoanei. Toate aceste categorii împreună, ale conștientului și ale inconștientului, formează *Matricea Stilistică* care pare să fie o structură ce corespunde atât speciei cât și individului. Asta înseamnă că prin categoriile conștientului și ale inconștientului fiecare ființă umană se deosebește de cealaltă, de toate celelalte, fiind totuși aceeași pentru toate ființele umane. Experiențele neurofiziologice contemporane, la care Blaga nu avea cum să aibă acces, îi confirmă supoziția că prin structura sa mentală omului i s-a oferit universalul (pe care Blaga îl numea transcendent, Marele Anonim) rămânând o ființă singulară. Neurofiziologia ne demonstrează că avem arii specializate în cortex, cum este cea optică, preponderent localizată în regiunea occipitală sau cum sunt ariile limbajului din câmpurile lui Wernike și ale lui Broca. Este adevărat că acum mai știm, datorită scanner-ului care filmează și fotografiază ariile active ale cortexului în raport cu stimulii pe care-i dăm, că ariile vizuale ca și cele legate de vorbire, sunt mult mai răspândite pe cortex decât se credea și anumite arii sunt mult mai specializate. Studiindu-se maimuțe care au reușit să învețe să comunice cu experimentatorul (un subiect a învățat în jur de 200 de simboluri pe care le folosea), maimuțe care n-au vorbirea pentru că nu au un aparat fonic, anatomic nu sunt dotate cu așa ceva, s-a constatat că utilizarea simbolurilor nu era legată de regiunea temporo-parietală stânga, ca la om. Maimuța localizează răspândit pe tot cortexul funcția ei de comunicare simbolică. Aceasta o face mai puțin vulnerabilă posibilelor accidente cerebrale. La om localizarea stângă a ariei vorbirii cu toate dimensiunile ei, sunt de părere specialiștii, reprezintă un câștig al evoluției, o mai mare eficiență, asociată unei mari vulnerabilități în situația unor accidente cerebrale. O specializare asemanătoare cu cea a limbajului, pentru om, o are câinele în zona olfactivă. Câinele are o sensibilitate olfactivă care o depășește cu aproximativ 17 ori pe cea a omului. Aria lui corticală oftalmică este foarte dezvoltată comparativ cu creierul. Câinele poate mirosi doar câteva molecule dintr-o substanță având un univers al mirosurilor nebănuț pentru noi. La om funcția limbajului, în situațiile de care am vorbit, de accidente cerebrale în hemisfera stângă, poate fi preluată de alte zone răspândite pe cortex și, după cum vom vedea, nu mai au finețea limbajului articulat, asociind de pildă, comunicarea extraverbală, prin semne, gesturi sau prin arătarea obiectelor.

Pe corticala creierului nostru sunt zone specializate nu numai pentru limbaj ci și pentru recunoașterea figurilor, a diferitelor obiecte uzuale, sau a altor obiecte, zone care pot fi regăsite la toți membrii speciei, sau la majoritatea, dar sunt și zone care se dezvoltă, prin experiență și prin învățare și care sunt ale individului. În noi, în *Matricea Stilistică* pe care o purtăm se întâlnește, chiar conlucrează, individualul cu generalul speciei, chiar cu universalul, cu transcendentul.

Aici apar niște dificultăți majore pe care matematica nu le mai poate depăși, măcar până acum, din câte știm. Când pot spune că $A = A$? Nu totdeauna pentru că există mici diferențe între două obiecte ce par identice. Echivalența poate avea un grad? Nu poate exista o

echivalență tare, care să nu fie deranjată de diferitele noastre organe de simț? Este o întrebare la care nu se poate răspunde ușor. Cu toate acestea diferențele de care vorbim uneori nici nu sunt sesizabile. Nici nu avem nevoie să le observăm. De aceea echivalența funcționează foarte bine în matematica folosită de ingineri, de pildă. Nu este important un fir de praf ce se depune pe un aparat electronic cu toate că același aparat poate cădea în pană dacă este plin de praf.

Cu siguranță noi percepem diferit obiectele, fie ele ființe, plante sau pietre. Aceste diferențe țin de organul, de organele de simț. Ele diferă la mine față de prietenul meu, așa cum și percepțiile venite prin aceste organe de simț diferă. Mai mult. Neurofiziologii au constatat, nu fără stupeoare, că localizarea cerebrală a aceluiaș concept, cuvânt, noțiune, este diferită la diferiții oameni. Cu ocazia intervențiilor pe creier în cazurile de epilepsie au avut nevoie să verifice funcția normală a unor arii cerebrale pentru a nu le distruge din greșală. Cu această ocazie au constatat că imaginile și cuvintele ce le însoțesc, spre exemplu imaginea de casa și cuvântul exprimat, dar și multe alte imagini și cuvinte, au diferite localizări la oamenii operați (obsevații pe 200 de cazuri). Dacă era vorba de un poliglot cuvântul casă avea o altă localizare pentru fiecare limbă folosită.

Oare cum se poate armoniza această diversitate funcțională pe care ne-o oferă creierul nostru cu principiul logic al identității? Eventual cu o identitate de grad. Asta ar însemna că mai mulți putem recunoaște un câine, îl recunoaștem că este alb cu pete negre, că are un anumit ton al lătratului, îi recunoaștem stăpânul, dar putem să avem o altă părere despre calitățile acestui câine. „Ce e într-un nume când oricum am numi trandafirul miroase la fel”, asta nu înseamnă că nu putem avea o părere diferită, prietenul meu și cu mine, poate chiar să ne certăm pe acest subiect- mai ales dacă suntem destul de încăpățânați- când admirăm trandafirul din fața noastră.

Veți spune că diferențele sunt mici și nu influențează imaginea noastră ca un tot. Așa este, dar sunt diferențe. Să le neglijăm? Să nu le luăm în calcul? Se poate și așa ceva. Dar unde ne oprim? Cine ne spune care sunt diferențele esențiale și care sunt cele neesențiale? Cred că oricât orgoliu am avea tot nu putem da un răspuns consistent. Creierul nostru face, totuși, această diferențiere. Din acest motiv criteriul adevărului corespondență pare solid. “ Este adevărat că „în fața mea este un câine”, dacă și numai dacă în fața mea este un câine”. La fel se întâmplă și cu alte obiecte sau ființe, de fapt cu toate obiectele și cu toate ființele. Cum ar putea fi luate mărturiile, în tribunale, dacă nu ar exista un astfel de criteriu? Cum este posibil așa ceva când diversitatea este destul de mare? Nu știu dacă cineva poate răspunde direct cum face creierul să aleagă caracteristicile pe care le numim esențiale și să le elimine pe cele întâmplătoare sau să le lase în planul doi. Să le lase pe mai târziu, când și dacă va fi necesar. Numai o identitate cu grad ar putea să ne dea o modalitate destul de riguroasă de a ne plimba într-un astfel de domeniu.

Ceea ce știm, ceea ce ne comunică experiențele neurofiziologice, este că experimenterii amintiți mai sus arătau subiecților o schema a unei case, o schema a unui câine, a unui scaun, a unei mese, și nu fotografiile cu case, mese, scaune, câini. Subiectul răspundea de fiecare dată corect. Asta înseamnă că nouă ne ajunge doar un simbol al unui nume pentru a avea o percepție a unui obiect, a unei ființe. Se pare că avem această posibilitate de abstractizare. Creierul nostru poate face abstracție de calitățile neesențiale ale unui obiect recunoscând obiectul. Poate că pe această caracteristică corticală se bazează și *Geschtalt teorie* lansată în secolul XIX de W. Wundt. S-a constatat că noi deducem realitatea din experiențele trecute. 75% din oamenii sănătoși nu observă ce se întâmplă în jurul lor. Noi selectăm din percepțiile primite numai ce ne interesează. Uneori vedem, simțim, puțin un obiect, îl vedem parțial, în

mintea noastră ne imaginăm restul, inventăm realitatea, dacă pot spune așa, din puținul perceput, pe baza cunoștințelor anterioare. Experiențele neurofiziologice recente confirmă localizări corticale specializate, cum am mai spus, pentru diverse funcții optice. Observațiile pe pacienți cu distrugerii parțiale ale ariei optice au arătat, la o bolnavă care avea vederea păstrată și care vede chipurile, poate descrie amănunte, dar nu poate să le recunoască. Vede trăsăturile individuale însă îi lipsește ansamblul. Nu poate avea o interpretare corectă a lumii. Nu poate asocia informațiile vizuale cu ceea ce cunoaște deja. Îi lipsește *Geschtaltul*, îi lipsește posibilitatea de a sintetiza mental întregul. O altă pacientă vede imaginile dar nu le poate asocia cu mișcarea. Vede un tren la momentul x și apoi la momentul $x+10$ secunde. Se sperie când îl vede așa de aproape. Nu poate face legătura între cele două poziții pentru că nu poate sesiza deplasarea. Este tot un defect al memoriei vizuale deoarece din experiența ei, pe care a avut-o înainte de accident, avea și imaginile legate de deplasare, de mișcare. Un alt caz, un bărbat, vede și recunoaște chipuri dar nu poate recunoaște obiecte casnice chiar dacă le vede. Vede un desen al unei perii, o reda corect desenand-o dar nu știe ce este. I se arată un disc de 45 de turații, îl descrie dar nu știe ce este. Dacă-l pipăie spune imediat că este un disc de patefon. Alt caz are o leziune occipitală a ariilor vizuale care-i permit să vadă în continuare. Nu mai distinge formele ci numai culorile. Pe un teren de fotbal el vede verde, gazonul, și ceva alb care se mișcă, mingea. El poate realiza întregul, la care îl ajută probabil și memoria auditivă, și reușește să antreneze o echipă de fotbal.

Din exemple studiate de neurofiziologi cred că se poate înțelege că percepțiile noastre sunt o sinteză a tuturor simțurilor, o sinteză în care sunt asociate informațiile receptate de simțuri din exterior cu cele depozitate în memorie. Atenție! Prin această receptare și memorizare, de fiecare dată când a fost făcută (ceea ce înseamnă experiență și învățare), au fost folosite *categoriile înțelegerii și ale inconștientului* care au modelat, au memorat, au stocat, toate aceste vechi percepții, după “chipul și asemănarea lor”. Ce înseamnă asta? Că percepțiile noastre au fost filtrate, au fost triate, după cum se potriveau mai bine cu *unitatea*, cu *multiplicitatea*, cu *totalitatea*, cu *negația*, cu *limitația*, cu *mișcarea*, cu *cauza*, cu *Matricea Stilistică*, care păstrează în ea toate aceste *categorii*, și pe care o avem fără s-o învățăm. Mai înseamnă și individualizarea a tot ce percepem. Se pare că avem Universalul în noi după care se vor “forma” și toate percepțiile noastre. Se pare că lumea reală există dar noi nu vom ști niciodată cum arată ea de fapt pentru că suntem forțați s-o recreem de fiecare dată. Asta nu înseamnă că realitatea ca “lucru în sine” diferă prea mult de realitatea noastră. Poate să fie chiar la fel, numai că nu avem de unde să știm. Ceea ce știm este că pentru unii este complet alta și că, vorbind în general, ea, realitatea, diferă de la unul la altul dintre noi. De cele mai multe ori aceste diferențe sunt foarte mici dar ele sunt regula. Deaceia cred că putem spune că *Realitatea* este, fără să greșim prea mult.

Imi cer scuze pentru textul care este cam încâlcit. Este vorba de ceva foarte simplu și, cred eu, clar, dar defectul în exprimare nu mă ocolește.

Felul în care putem noi înțelege lumea depinde de un bagaj conceptual cu care ne naștem. Prin el avem universalul în noi care va modela percepțiile noastre individuale, recreând astfel lumea. Platon ar spune ca *lumea transcendentă a ideilor* ne domină și prin ea ne facem o părere aproximativă despre lume. Luciam Blaga m-a convins că acest universal îl avem în noi chiar dacă are o posibilă legătură transcendentă.

Legătura necesar transcendentă apare foarte clar în toate formele religioase care ne înconjoară. Ilie în carul lui de foc împrăștie fulgere și tunete în iulie. Creștinii l-au transformat în sfânt recuperând, astfel, un idol vechi de care nici azi poporul nu poate scăpa și pe care-l

sărbătorim pe 20 iulie. Ilie întrupează frica omului primitiv, dar și a celui de mai târziu, de focul venit din cer și de care nu se putea apăra. Este un concept general, al tunetului și al fulgerului! Donner sau Tonner din Valhala, Jupiter sau Jovis din Olimp, erau aceleași întrupări ale aceluiași general. Ileana Cosânziana și Făt Frumos sunt prototipul, generalul, chiar universalul, feminin și cel masculin în splendoarea lor tinerească. Afrodita este și ea reprezentanta frumuseții feminine, așa cum a fost și Nefertari căreia Ramses al II-lea i-a ridicat un templu al dragostei și al frumuseții la Abu Simbel. Apolo, întruparea frumosului și tânărului masculin. Diana, zeița animalelor pădurii și a vânătorii, Osiris, regele și zeul fertilității, a revarsării Nilului care făcea, în fiecare an, să renască Egiptul (fiiți atenți la *matricea stilistică* a populației din deșert și de pe malurile Nilului, diferită de cea a celor ce trăiau în pădurile Europei, în ploile de vară cu tunete și fulgere). Toți acești zei, ce poartă cu ei un general sau un universal, ca și mulți alții, au fost și uneori mai sunt o nevoie a omului trecător pe acest pământ de a da viață universalului, generalului, pe care-l simțea în el. Acest general, acest universal, care nu știu cum s-a cuibărit în om sub forma *categoriilor* și care l-a făcut, încă din cele mai vechi timpuri, cum spune Blaga “atunci când a devenit om”, să simtă nevoia transcendentului. Aceasta îl face pe om, chiar atunci când nu înțelege ceva, sau mai ales atunci când nu înțelege ceva pe care-l simte prezent, să fie mai liniștit, mai împăcat cu el însuși, dacă se simte legat cu ceea ce a numit Dumnezeu, legat de transcendent.

Pentru că tot am vorbit de *realitate*, nevoia de transcendent este umană și este o realitate. Nevoie ce a apărut, cum spune tot Blaga, când omul și-a dat seama că este înconjurat de *mistere*, că necunoscutul îi depășește înțelegerea și că este dependent, ca ființă, de aceste mistere.

Vreau să remarc, folosind un citat din Upanișade, o tulburătoare cunoaștere a *sinelui*. Călătorul ce merge pe drumul zeilor (devayana) după moarte ajunge la Brahma. Acesta îi pune o serie de întrebări la care călătorul trebuie să răspundă dacă nu vrea să recadă în cascada reîncarnarilor:

“ Cine ești?”

“ Sunt.....Sinele (atman) fiecărei ființe. Sinele fiecărei ființe ești tu. Orice ești tu, sunt și eu”.

“ Cine sunt eu?”

“ Realitatea (satya)”

“ Ce este realitatea?”

“ Ceea ce este diferit de simțuri (deva)....”

(*Kausitaki Brahmana Upanișad*, în *Upanișad*, Ed. Herald, București, traducere din sanskrită: Ovidiu Cristian Nelu. Pg.80).

Este de remarcat, acest citat din Upanișade, acest punct de vedere modern al începutului metafizicii în India, începuturi nu se știe când, poate acum 1.500 de ani, poate acum 3000 de ani? Nu asta este important pentru noi ci faptul că se apropie până la identitate cu punctul de vedere a lui Immanuel Kant. Realitatea în Upanișade are funcția *lucrului în sine*, ce nu poate fi cunoscut, așa cum Brahma nu poate fi cunoscut, *cunoștințele* noastre fiind cele ce ne sunt date prin simțuri. Realitatea, așa cum o înțelegem noi, ne este *lucrul în sine* ci tocmai ceea ce ne este dat prin simțuri. Două feluri de a gândi atât de apropiate fără o aparentă filiație. Dacă există o filiație ea s-a realizat numai printr-o matrice stilistică. Studiul acestei matrici stilistice, dacă cineva o va face vreodată, ar trebui să ne ducă foarte departe. Sau, poate acesta este unul din marile adevăruri la care, dacă ajungi, nu contează din ce parte a globului ești și nu este nevoie de nici o filiație.

Să mai înaintăm cu un pas și să vedem ce ar mai putea fi Imaginația. Imaginația și iluzia! Care să fie limita, limitele, între imaginație, iluzie și realitate?

Mai întâi, imagine. Imaginația este legată, deci, de simțul vederii. Nu este o imagine văzută direct ci una *văzută* indirect, așa cum vedem în vise, un fel de imagine a memoriei, o imagine interioară, nu una a exteriorității. De aceea poate fi foarte aproape de iluzie. Numai că imaginația este o facultate a creierului nostru care este cel mai aproape de inteligență, de creativitate. Îți imaginezi ceea ce nu este și reușești să-l faci să fie. Îți imaginezi o minune și mâine ea va fi. Iluzia este și ea un fel de realitate, dacă pot spune așa o realitate falsă, o imaginație falsă. Imaginație falsă! Este o imaginație care nu se poate realiza, care știi că nu se poate realiza. Nu știu cum să vorbesc despre așa ceva. Dacă vă amintiți, a fost un film cu Tom Curtney, Billy the Lier (Billy mincinosul). Eroul, fără să fie nebun, își imagina tot felul de situații pe care nu le putea realiza datorată resurselor sale limitate sau convențiilor. Era, ceea ce spunem, cineva care se mințea singur creându-și o lume, sau momente de lume, iluzorie. Poate că este vorba de cea mai periculoasă minciună pentru că merge mână în mână cu lașitatea. Deci, iluzia este un fel de minciună pe care ți-o asumi, în care ajungi să crezi. Este o *încipuire* pe care o crezi a avea cu toate că ea nu va fi, știi bine că nu se va realiza. Realizarea ei depinde de tine. Sigur că pot fi și iluzii ne voluntare numai că ele nu sunt regula.

Închipuire, poate că este o exprimare mai aproape de ce se întâmplă într-o falsă imaginație, într-o iluzie. Dai chip, în-chipuești, închipuiești întru ceva ceea ce ai vrea să vezi cu toate că ești sigur că nu ești în stare de realizare. Închipuirea este iluzie dar nu este imaginație. Am prins o delimitare, o limitare realizată, între imaginație și iluzie.

Pâna aici ne-am aflat pe un tărâm al normalității, al sănătății mintale, dar ce ne facem când acest nivel este depășit? Ce ne facem, așa cum am mai pomenit, cu lumea imaginară, a iluziilor, din bolile psihice? Ce ne facem cu căutarea iluziilor prin droguri?

Iluziile bolnavilor psihici sunt o realitate a lor, a fiecăruia. Boala respectă individualitatea percepțiilor.

În cazul drogurilor, o situație periculoasă, care ridică cel puțin o întrebare care ar trebui analizată. De ce sunt căutate drogurile? Cum se explică tentația lor? Întrădevăr, problema drogurilor ce produc iluzii plăcute ne poate duce pe un drum interesant. Este drumul care ne spune că omul are nevoie de iluzii, de imaginație. Să nu uităm că tavernele unde se fuma opiu în China erau o realitate cotidiană. Nu știi dacă vizitatorii în căutarea de iluzii erau numai cei lipsiți de imaginație? Dar, cu siguranță, acești căutători de iluzii ușor administrate simțeau nevoia acestei lumi imaginare care le lipsea din varii motive. Chiar când imaginația nu merge pe un drum artistic sau științific, pe un drum creator, și se apropie mai mult de iluzie, ea există ca o necesitate. Ce înseamnă aceasta? Simplu. Dacă institutorii ar ști să dea tinerilor, elevilor, motive să-și îmbogățească imaginația creativă, fie ea artistică, fie tehnică, ar fi mai puțini utilizatori de amfetamine, de opiu, de cocaină, de hașiș, de marihuana. Imaginația omului ar trebui susținută și încurajată prin orice mijloace. *Dați frâu liber imaginației* ar trebui să scrie pe toți pereții, în scoli sau pe stradă. Învățarea eliberării imaginației ar trebui predată copiilor de cei mai buni profesori posibili și ar trebui considerată la fel de importantă, dacă nu mai importantă, decât acumularea cunoștințelor.

Dacă vrem să fim consecvenți, cu cele spuse ceva mai sus, ar trebui să dăm valoare de realitate atât iluziei cât și imaginației. Chiar așa este. Amândouă ne aparțin nouă, noi ne imaginăm, noi avem iluzii așa cum tot noi imaginăm. Numai că, am văzut, că între ele este o

de-limitație, o limitare realizată. Imaginația este, de cele mai multe ori, creatoare pe când iluzia este o retragere în și din neputință, în și din lașitate, din fața unui act creator. Ne imaginăm ceea ce nu este încă dar va fi. Nu este chiar o obligație. Ne putem imagina ceva și să nu-l putem realiza, să nu poată fi realizat, din varii motive. Jules Vernes și-a imaginat ceea ce deabea noi am văzut. Literatura SF de azi, după părerea mea, fabulează de cele mai multe ori în cel mai rău sens construind iluzii după iluzii, construind lumi oribile și speculează la maximum nevoia omului de a fi speriat, de a fi îngrozit, oferind iluzii morbide. Este mai aproape de drog decât de Jules Vernes. O salvare ar putea fi religia, legătura omului cu transcendentul. Nu voi intra mai mult în acest subiect plin de dificultăți și de spini. Voi aminti doar că omul are nevoie de transcendent, de această legătură, *religo*, care înseamnă și teamă, scrupul de conștiință, teama celui ce are conștiința încărcată și care-i oferă protecția transcendentului. Ce s-ar fi întâmplat cu poporul evreu, în miile de ani ce au trecut, fără religie. Iar noi creștinii, care datorăm evreilor credința noastră, ce ne vom face fără această credință în lupta, din ce în ce mai aprigă, cu terorismul. Numai credința ne va ajuta să nu ne predăm în mâna celor ce vor să ne siluiască trupurile, mintea, și spiritul nostru. Această nevoie de transcendent, de care a vorbit Lucian Blaga, ne va salva. Nevoie care începe cu mirarea în fața misterelor ce ne înconjoară și care continuă și după ce am dat la o parte vălurile ce acopereau unele mistere. Aceasta este moștenirea lăsată de Lucian Blaga, și ea este frumoasă, este înălțătoare, este lupta noastră de zi cu zi, creativitatea noastră, este ceva ce se poate realiza și chiar o realizăm prin toate științele și prin manifestările artistice.

Încă ceva despre iluzie și legătura ei cu minciuna. Am văzut că reconstruirea realității, de fapt construirea realității, în mintea noastră este o funcție normală a creierului. Nu știu dacă în *sinteza* realității participă, poate participa, și un anumit grad de *iluzie*? De ce nu? Pentru că iluzia însemna o realitate cu care ne îndepărtăm de realitate! Se pare că avem mai multe feluri de realitate. Dar și *minciuna* înseamnă depărtare de realitate. Numai că, de fapt, atât iluzia cât și minciuna sunt o *altă realitate*, am văzut că sunt o realitate falsă, o imaginație ce nu se poate realiza sau o realitate falsificată, de aceea o și numim altfel, o numim iluzie și nu imaginație. Minciuna ca și iluzia pot fi supuse voinței noastre, pot porni din ea, sau pot să ne fie administrate. Iluzionistul este un fel de mincinos dar un mincinos pe care-l plătim noi să ne mintă. Minciuna ocolește sau vrea chiar să deformeze adevărul (un cuvânt mare cu care toți suntem de acord, numai că atunci când vrem să-l prindem, să-l ținem bine strâns, este ceva mai greu să-l definim), asta nu înseamnă că nu este și ea cât se poate de reală. Tocmai pentru că minciuna, ca și iluzia, sunt reale sunt și atât de periculoase și uneori cu greu le putem disocia de ceea ce numim adevăr.

Imaginația și iluzia, indiferent dacă ambele sunt reale, vor desemna, vor exprima, situații opuse, chiar contrare. Cu toate acestea imaginația ține pasul cu realitatea. Am văzut că imaginația este o funcție benefică a minții noastre. Imaginația este creatoare. Cu ajutorul acestei imaginații creatoare s-a realizat tot ce avem, toate minunile lumii, întreaga noastră civilizație, tot ce ne înconjoară. Este și o parte pe care o numim imaginație bolnavă, nebună, imaginația care creează ceea ce numim *răul*. Războaiele, distrugerile, crimele, furturile, și ele necesită imaginație, chiar imaginație creatoare, dar creatoare de rău. *Rău și bine*. Iarși cuvinte greu de explicat când ne îndepărtăm de om și de ceea ce el reprezintă. În lumea naturală unde nu intervine omul, în junglă sau în unele rezervații destul de mari pentru a scăpa de intruziunea omului nu există noțiunea de rău și de bine, decât dacă noi de raportăm la faptele ce se întâmplă acolo. Când vorbim de poluare sau de bolile pe care omul le favorizează în lumea animală doar atunci apare noțiunea de rău legată de viața animală. Animalele nu se omoară niciodată numai pentru plăcerea de a omorâ, ele omoară ca să

mănânce, să supraviețuiască. Răul și binele sunt noțiuni strict legate de om, de relațiile dintre oameni, de ceea ce omul face sau nu face naturii, de acțiunea lui creatoare sau distrugătoare.

Să ne reîntoarcem puțin la neuro-fiziologie și la posibila ei relație cu realitatea. După cum am mai vorbit, aria corticală a limbajului este în hemisfera stângă, câmpurile lui Wernicke și Broca. Am văzut că animalele care nu sunt vorbitori dar care, așa cum sunt cimpanzeii, pot învăța simboluri și pot, cu ajutorul lor, să comunice cu experimentatorul, au o distribuție a acestor zone cortical pe ambele hemisfere. Aceste date au fost înregistrate cu ajutorul cinematografului prin scanner. Cimpanzii pot asocia un simbol cu un cuvânt. Controlul s-a făcut urmărind abilitatea de a apăsa pe o tastă corespunzătoare. Aduc aminte că încă în anii 50-60 s-au făcut astfel de experimente pe cimpanzeii cu rezultate asemănătoare. Ceea ce a lipsit atunci a fost posibilitatea de a vizualiza activitatea cortexului.

Un caz de care am pomenit, în trecere, anterior este cel al unui om de știință care a suferit un accident vascular cerebral în hemisfera stângă care i-a limitat, i-a alterat vorbirea. Pacientului i s-a făcut un program complex de recuperare care a avansat lent și greu. Ajunge să folosească corect cuvintele dar vorbirea pacientului nu are conținut. Ca să se facă înțeles este nevoit să apeleze la expresia feței, la diferite semne, gesturi, să arate obiectele, pe scurt la comunicarea extraverbală. Zona specializată corticală a pacientului este distrusă. Se practică o explorare cu scanner-ul și se observă că alte zone ale cortexului sunt active și preiau limbajul, înțelegerea lui și comunicarea înțelegătoare, de data aceasta zone răspândite pe ambele hemisfere. Problema este că aceste noi zone folosite de comunicare, ca să sprijine limbajul deficitar, nu mai sunt comparabile cu ariile specializate. Recuperarea s-a făcut cam în felul în care cimpanzeii reușesc să învețe să comunice.

De aceea neuro-fiziologii sunt de părere că specializarea vorbirii la om nu se putea face decât limitându-se la o hemisferă. Prin aceasta finețea folosirii cuvintelor, a ariei lor de înțelesuri, a putut să evolueze, probabil mai evoluează încă, făcând din vorbire o funcție de mare valoare. Aceste experiențe sunt și un stimulent pentru cei ce ne spun, de foarte mult timp, că educația este foarte importantă. Copilul este apt de a forma aceste arii ale vorbirii, de a le perfecționa. Atunci este bine să învețe să vorbească corect, să se exprime frumos, să scrie corect, să învețe mai multe limbi (a căror arii corticale se vor ajuta una pe alta și nu se vor încurca, pentru că folosesc localizări separate), numai astfel un copil va evolua frumos.

Arheologii care știu neuro-fiziologie și au studiat comportamentul uman au putut să descifreze posibilele mutații ale creierului uman în timpul evoluției. Evoluție ce poate fi studiată prin abilitățile acestor oameni, care aveau probabil un limbaj, aveau deci rațiune, realizau unelte, le inventau. Din acest punct de vedere se poate observa o diferență mare între oamenii de Neandertal și Homo Sapiens, omul de Cro-Magnon. Descoperirile arheologice legate de neandertalieni ne arată că foloseau piatra cioplită ca unealtă dar nu au folosit osul. Nu au prelucrat oasele de animale. Nici pietrele cioplite nu sunt diversificate. Omul de Neandertal era foarte puțin inventiv. Pare că-i lipsea nevoia de a crea ceva nou. Probabil că foloseau un vocabular redus de cuvinte și nefiind inventivi par lipsiți de *imaginație*. În schimb, omul de Cro-Magnon și-a diversificat mult uneltele. Folosește și uneltele de os care au o mare varietate. Probabil că vocabularul lui era mai bogat decât al neandertalienilor și a ajuns să fie strămoșul nostru.

Imaginația, visul, poate ca sunt cele mai frumoase episoade din viața noastră, chiar dacă uneori sunt oribile, uneori momente de groază de care deabia de scăpăm când ne trezim, cu toate că uneori rămân în mintea noastră destul de mult timp. Freud este marele găsit al umbrelor vieții noastre ascunse dar pe care nu o putem controla, ea chiar ne controlează pe noi, ne domină fără să vrem.

Se făcea că eram în casa noastră, în vechiul dormitor, era și Ana catrina acolo chiar dacă arata altfel. A avea parul roșu. Pe covor erau 2 căței dar erau și o droaie de pisici mici ce foiau. De unde veniseră atâtea? Parcă din curtea vecina de unde mai venisera pisicuțe în grădină și pe acoperișul căsuței din spate, de pe *Lab*. Le-am cules în brate și Ana Catrina mi-a deschis ușile și a mers cu mine până acolo să le înapoiem. M-am întors și în camera erau iar pisici. Le-am cules și pe acestea și le-am dus condus tot de Ana Catrina. Mai erau persoane acolo. Trebuia să am un meeting cu colaboratori, nu știu la ce colaborau. Corina a pus o masă frumos aranjată, așa cum numai ea știe să facă, masa era așternută pe terasa de la intrare, afară dar deodată curtea s-a umplut de oameni care foiau. Aproape că nici nu mai puteam intra în casă. Pe scări, la intrare și pe terasa, pentru că era și un TV acolo, se adunaseră o droaie de copii, parcă veniți atrași de aparatul TV. M-am separat foarte și am strigat să oprească TV-ul și să plece. Câți-va copii s-au îmbufnat dar până la urmă au stins aparatul și au plecat.

Deodată am văzut o masă lungă întinsă de la poartă până în fundul curții la care erau o sumedenie de invitași. Toți sedeau jos pe scaune. Lumea foia în jur. M-am trezit și nu am putut adormi imediat cu toate că am încercat.

Ayi noapte am avut un alt coșmar, știu li eu cât era coșmar? În orice caz era visul meu, era inconștientul meu pe care nu am reușit să-l curăț de imagini care acum răbufneau în mintea mea, adică deveneau adevărate imagini

În loc de concluzii aș spune că *realitatea, imaginația, iluzia, adevărul, răul și binele*, nu sunt numai niște cuvinte ci chiar cheia trăirii noastre pe acest pământ. De aceea au și fost un subiect constant de preocupare. Aceste cuvinte vor fi întotdeauna, și de acum încolo, subiectul unor comentarii, unor dezbateri, unor păreri contradictorii din care se va alege, se va lămuri, aurul înțelepciunii.

X

X

X

Este un capitol din cartea, în pregătire, *Lucian Blaga II. Pentru o nouă teorie a conștiinței (a conștiinței și a inconștientului)*.